

Az embernek joga van a nevetéshez, és joga van nem tudni, hogy min nevet.

Ez az utóbbi jog igen demokratikus. Kiterjed a bölcsre és a balgára, a tanulatlan gyermekekre és a halálig tanuló jó papra.

A tömegpusztító fegyverek titka már ismert, de a nevetés megmaradt titoknak. Mert még a megvásárolható züllött bohóc sem lenne képes kiszolgáltatni és elárulni.

Ebben nem a tárgy értelmi megközelíthetlenségét gyanítom. Hanem azt, hogy az emberi közösség eredményesebben védi szellemi fegyvereit, mint a Liliputi császárság tengernagyi hivatala a hadititkot.

Emberségünk diadala ez: biztonsági katonáink már Arisztotelészt is megtévesztették, és Schopenhauer sem jutott a lényeghez közelebb. És ha elolvassuk a *Bergson-jelentést*, a nevetésnek ezt a sárگا könyvét — mosolyognunk kell azon, hogy a szellem rendkívüli megfigyelőjét miképpen kaulozolja az elhárító szolgálat a tervosztály helyett a szenespincébe, amit aztán a nevetés csarnokának vél az igazlító... Az emberek titkos szövetsége folytán minden bizonyonnal könnyebb lehetett megteremteni Liliput országát, mint fölparcellázni. Mert aki a komikus világot méri, közben nemcsak a meghatóan nevetséges birodalom kiterjedésével bajlódik, hanem egy légies és magasrendű maffiával is, amely hol levág a mérőszalagból, hol hozzátold.

Igy őrzi meg a nevetést a szellem önmagának. És bizonyosnak tartom, hogy a nevetés sohasem szegődnek az erőszak és esztelen hatalom szolgálatába.

Robotos Imre könyve* ezt a sokévezredes jogot csorbitja, mert ésszerűen vizsgálja, hogy mit lát meg a világból Arisztophanész vagy Calvino.

Bár az író lehetetlenre vállalkozik — nem tanulva mások kárából —, őszinte izgalommal kísérem végig elszánt és felelős kalandját. Ez az együttérzés nem egyszerűen a személynek szól, és nem is a bírálónak, aki annyi jóindulatot tanúsított irányomban, még itt a könyvben is. A rólam írt tanulmánya megnehezíti feladatomat, mert egyszerre kever a visszadicsérés vagy a háládatlanság gyanújába. Nincs mit tenni, mint vállalni a látszatokat, lévén, hogy az mindég is velejár a véleménnyel.

Az, ami az elemzésében vonz — és megtart a tanulmányok vonzásában —, lényegében a magatartás, az emberi felelősség.

Robotos Imre hűsz és egynéhány éve foglalkozik a nevetés vizsgálatával, szavait életével hite-

NÉMETH ANDOR: A szélén behajtva. — Olvasóink első-sorban Kuncz Aladár *Fekete kolostor*ából ismerhetik nevét, noha József Attila, Karinthya Frigyes, Déry Tibor egykori barátja, a kritikus, az esszé- és prózáíró, a költő, a szerkesztő Németh Andor a XX. századi magyar irodalomban nem „elhanyagolható” tényező; nem csupán a klasszikusokká vált kortársak életrajzában biztosított az irodalomtörténeti helye, hanem mindenekelőtt irodalomkritikai munkássága vár behatóbb elemzésre, megérdemelt népszerűsítésre. Válogatott írásainak testes kötet, Réz Pál gondozásában, a verseket, kisebb tanulmányokat és bírálatokat, a József Attiláról írt könyvet (*József Attila és kora*) és Németh Andor emlékiratait öleli fel (töredékesen); kimaradt belőle a Franz Kafkáról írt, eddig csupán franciául megjelent, Réz Pál utószavában is nemzetközileg úttörőnek minősített tanulmány — azzal az ígérettel, hogy az elbeszélésekkel és publicisztikai írásokkal együtt egy későbbi kiadványban kaphat majd helyet. Az igényes, nagyközönséghez és szakemberekhez egyaránt szóló kiadvány nyeresége egy ki-vált Déry-esszé Németh Andor talányos és már-már feledésbe merülő alakjáról. (*Magvető, 1973.*)

A Marosvásárhelyi Sorok és a Marosvásárhelyi Glosszák. — Hatodik nyelvemlékünk az 1957-es ismertetés után bővebb jegyzetekkel, részletesebb, a közben megjelent szakirodalomra is utaló magyarázatokkal, ugyancsak Farczády Elek és Szabó T. Attila gondozásában kerül az olvasó asztalára, tekintélyes — ötezres — példányszámban. A közelmúltban elhunyt, neves levéltári kutató, a marosvásárhelyi Farczády Elek és a kitűnő nyelvész-

* Robotos Imre: A nevetés vonzásában. Ertelmezések a szatíra és a humor köréből. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1973.

TÉKA

professzor közös munkája a tudományos pontosság és műgond példája. A kiadó is ehhez az igényességhez igazodott a könyv kiállításában, a grafikai kép és a védőborító megtervezésében, a nyomdai kivitelezésben. (*Kriterion, 1973.*)

MARCO G. MARCOFF: *Traité de droit international public de Pespacé.* — M. G. Marcoff professzor munkája az utóbbi évtizedek legjelentősebb világűrjogi kézikönyveinek egyike. Rangos helyét anyagának gazdagsága és tudományos rendszerezése biztosítja. A több mint nyolcszáz oldalas kézikönyv magában foglalja a nemzetközi világűrjog legfontosabb kérdéseit; tartalmazza az ehhez kapcsolódó tudományos tételek összevetését, valamint azok történelmi fejlődését a különböző — szocialista és nem szocialista — államokban. Kiemeli a világűrjog megjelenésének és fejlődésének fontosságát, különösen a második világháború utáni időben. A könyv nemcsak a szakembereknek íródott; számíthat azok érdeklődésére is, akik meg akarják ismerni az egyes államoknak a kozmikus tér és az égitestek jogi helyzetét rendező jogalkotó tevékenységét. (*Editions Universitaires Fribourg, 1973.*)

GHEORGHE ENESCU: *Filozofie și logică.* — A filozófus nem a mindennapi, megszokott nyelven gondolkodik, hanem filozófiai kategóriákkal dolgozik; létezik egy sajátos logikája ennek a tudománynak. És máris adva van a logika kapcsolata a gondolkodás tudományával, azzal, amelyben racionalizálunk, bizonyítunk, rendszerezünk. Mindezt nem lehetne a logika mellőzésével. Ugyanakkor a logika mint önálló tudomány nem nélkülözi az elvont kategóriák ráhatását, mondhatni, sajátos filozófiája van. A filozófia és a logika — habár külön feje-

lesíti. Ez a könyv titokban az elemző és az elemzett téma ezüstlakodalma készült, olyan módszeresen vagy hajrában, mint az elmúlt huszonöt esztendő.

Bár evvel munkámat nehezítem, és csökkentem szavaim hitelét, mégsem titkolhatom el, hogy a szerző lokálpatrióta társam, és atyai barátom.

Mindezt azért említem, mert csakis így lehettem néhány — számomra meghökkentő vagy elgondolkoztató — műítészi megnyilvánulásának tanúja. Az eltelt idő, az ezüstlakodalomig — gazdag volt a tanulmányíró számára is váratlan helyzetekben. Így például nem feledkezhetem meg arról, hogy Robotos Imre egy időszakban a *közlés szándéka nélkül* írt elemzéseket a humorról. Talán napló helyett, talán a lakáshivatali tisztviselőség fantasztikus továbbértelmezéseképpen. Mivel akkor csak korlátozott számban adhatott szobát szülővárosom munkásainak, esetleg azért utalta Cervantest a bővített kényelmű Pantheonba.

Így hát mindenekelőtt drágák ezek a tanulmányok, és kétségtelenül többe állnak írójuknak, mint nekem, aki könnyű szóval bírálom. Robotos a neveltségesség forrását az objektív világban tapasztalja, és fölfogását látszat szerint könnyű megtámadni; mert jóhiszeműségében ellentmondásokba is keveredik.

„Arisztophanész felületesen ítelt Szókratésről“, Szókratész a *Felhők*ben mint a legjellegzetesebb szofista szól a történelemhez. Apró, bölcs és óriás szócsavaró.

Neveltségesség volna, ha illetéktelenül megtámadnám Szókratészt, a gondolkodás történetének csodatevőjét.

De talán Arisztophanész láthatott benne valamit, amit mi már nem láthatunk. Hiszen ne feledkezzünk meg arról, hogy Szókratész főként egy nagy író (és költő), a titáni Platón megjelenítésében él tovább.

De miért neveltségesség a Manchai lovag, aki az erényekért indul harcba? „Don Quijote humánuma sértetlen maradt“ — írja Robotos. Viszont hogyan vált mégis — a korszakok folyamán — neveltség tárgyává? Robotos elemzése evvel az ellentmondással sem küzd meg. És harca nem ígér sikert még úgy sem, ha engem vesz maga mellé Sancho Panzának.

És itt van Brecht, vaskos leleplezéseivel. A tanulmányból inkább megismerjük a leleplezés tényét, mint módját. Nem a neveltségesség születésébe avat be az elemzés, mint inkább a neveltségesség kommentárjába.

Calvino műveinek vizsgálata főként a részletekkel hat. Calvino lírája eloszlik. Kiszárad a rengeteg, amely hatalmasan zúg, a famászó báró lázadó bölcsességéről. Úgy nem lehet szétválasztani itt a szépséget a humortól, akár Hamupipóke kupacában a rizksását és a mákszemeket. Csak az égi madarak önkéntes munkájára várhatunk; Robotos hasztalan válogat ésszel és szakértelemmel, az új kupacban ismét együtt van a mákszem és a rizksása.

Az emberi tévedések mellé azonban ellensúly-

ként helyezük Robotos lényeges következtetését: a világban jelen van a valóságosan nevetséges; a nevetetés erre épít.

Minden egyéb a világ rágalalmazása; ellen-hős parádé, nem is érdekmentes hőstelenítés. Lássuk hő-siesítés nélkül a hőstelenítést, ezt a divatos és mindennapi merényletet. Amely olyan közönségesnek tűnik már, akár a kábítószer-csempészekről szóló hírek vagy egy repülőgépetlétetés.

Robotos lényeges érdeme, hogy reámutat a nevetség valóságára —, olyan korban, amikor már-már a szellem szabad megnyilatkozásának mutatkozik az.

*Mert minden, ami létre kel
Megsemmisülést érdemel*

— mondja Mefiszto a Faustban. És ezzel föltárja a valóság ellentmondását, amelyben egyszerre feszül a születés és pusztulás, a lét és annak kritikája.

*Csak ami volt, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darabokra*

— írja József Attila, hogy a világ lehetséges ké-pének természetét elmondja. Úgy hiszem, a meghaladott, de a jövő elemeivel egyszerre létező túl-élő tartalmakból születik mindig a nevetséges. De csak a nevetségesség szellemi teremtői ismerik, hogy miképpen.

Ne érintsük kézzel a megalkotott szerkezetet, mert megáll, és kerek, rugók, billegők kusza együt-tesének mutatkozik majd, akár az elromlott kro-nométer.

Elég, ha a szerkezet mánusának mozgását figyel-jük, és ebből következtetünk. Robotos tudja, hogy mindez a valóságból származik, és az idő célra-törő mülását mutatja. Bár állítólag Robotos a ne-vertséges tárgyi létezését fölöslegesen, sőt tévesen hangsúlyozza: mintha a társadalmi folyamatok személytelenül is nevetethetnének egymáson...

Az ideológus Balázs Sándor megjegyzése ez. Egy gondolkodó, aki a komikum kérdésében az évek folyamán elmélyedt, és a könyvében talán el is rejteztet. Így félig-meddig reánk, a humor árva hátramaradottaira bízva az igazságokon való osz-tozkodást.

Megjegyzése bizonyára érvényes, de nem ismer-jük időbeli és térbeli korlátait. Éppolyan tájéko-zatlanul álllok, mint amikor Balázs Sándor Vlagyi-mir Iljicsét humoristává avatta. Akkor se tud-tam, hogy vonatkozik-e az állítás Amerikára is, vagy ott inkább Franklin Benjámin és Washington Györgyöt kell humoristának tartanunk?

Jelen bíráló megjegyzésének határait sem tudom kiismerni. Mert ha a mi világunkban a ne-vertségnek nincs is tárgyi alapja, nem vagyok benne bizonyos, hogy mondjuk, Monte-Carlóban sincs, mivel ott kevesebbet filozofálnak, és töb-bet ruletteznek; a tudatunktól függetlenül.

Robotos kötete a maga szerénységével és ismer-tető beállítottságával is kísérti a lehetetlen, olyan eredménnyel vizsgálja a nevetést, mint a hagyo-

TÉKA

zetcím mind a kettő — pár-huzamba állítása ez a tanul-mány. A mai materializmus alapja, a szerző véleménye szerint, a dialektikus gondol-kodásmód logikus formában, tehát úgy is kategorizálhatunk: logikai-dialektikus materializ-mus. A könyv stílusa könnyen érthető, nyelvezete hozzáfér-hető szakemberek és nem szakmabeliek számára egy-aránt. (*Editura științifică*, 1973.)

HERVAY GIZELLA: Úrlap. — Hervay negyedik verskötete: a költői érettség dokumentu-ma. Témái lényegében ugyan-azok, amelyek már a *Tömon-datokat* is jellemezték, s lá-tásmódja sem módosult lénye-gesen, ma is a „szürke hétköz-napok”, a „munkás hétközna-pok”, a „hétfő, kedd, szer-da...” foglalkoztatják; de, a Salamon Ernő-i metaforát al-kalmazva, a „gyönyörű sors” átpoetizálása most sikerül iga-zán, a különös eseményeket nem ígérő élet kis és nagy történései, kellékei most ren-deződnék biztos művészi rend-be. Érthető Hervay Gizella nyugalma, hisz valóban nyu-godtan elmondhatja már: „Ezek az én falaim, az abla-kon / kilátok, / Az ajtót be lehet csukni: / lakható. / A ház körül törmelék. / Tégla-ról téglára lépek majd / hazafelé.” Hervay Gizella, a lírikus, ha-zaérkezett. (*Kriterion*, 1973.)

RÉNYI ALFRÉD: Ars Mathe-matica. — A kötetet a szerző hátrahagyott terve alapján állította össze munkatársai, ta-nítványai munkaközössége. A benne közölt írások a mate-matika különböző területeire vezetnek, és megismertetik az olvasót e tudomány jó néhány alapvető problémájával. A tanulmányok egy része szelle-mesen klasszicizáló dialógus: Szókratész és Hippokratész, Héron és Arkhimédész, Galilei, Torricelli és Nicoline képzeltbeli társalgása a ma-

TEKA

tematika lényegét tárja elénk, vonzó formában. *A matematikus és a társadalom* című cikksorozatban a szerző a vizsgált tudománynak a jelenkori társadalomban betöltött szerepét boncolgatja. Felveti a kérdést, miért nehéz az emberek nagy többsége számára a matematika, és — szintén dialógus formában — kimutatja, hogy a középiskolai matematikaoktatás korszerűtlen. *A véletlen vallása* című fejezet a valószínűségszámítás alap-elemeivel ismertet meg, különösen érdekes irodalmi formában: Pascal „kitalált” levelei Fermat-hoz. Ezeket olvasva úgy érezzük, mintha szemtanúk volnánk a matematika emez új ágának születésénél. — Ragyogó logikával összeállított és remek írói készséggel szövegezett könyv, mely szakemberek és érdeklődők számára egyaránt érdekes olvasmány. (*Magvető, 1973.*)

ERDŐDI JÁNOS: Így élt **Gutenberg.** — Erdődi János a könyvnyomtatás feltalálójának, Gutenberg János mainzi polgárnak életét mutatja be hiteles dokumentumok alapján. „Gutenberg János nem egy pillanatnyi felvillanás zsenije volt, hanem az évtizedes szívós és következetes munka őriása.” Munkájáról keveset tudunk. „Felhasználta és tökéletesítette, amit az előfutároktól kapott, de száz fontos dolgot és apróságot a semmiből kellett teremtenie, kitalálnia. Nemcsak a korszakalkotó öntőműszert. Nemcsak a fém betűmintáit. Nemcsak az újszerű nyomdafestéket. Nemcsak a használható, tartós betűkhöz szükséges fémötvözet keverési arányát. Nemcsak a nagy dolgokat — kis részletek megoldását is neki kellett megtalálnia.” A műszaki lángelme, a művész, a szervező és az üzletember körüli életrajzi homályt kívánja eloszlatni a könyv. Az értékes, szép kivitelezésű kiadványt régi rajzok,

mány. És ebben segítségére van, hogy hivalkodás nélkül is a nagy előzményekre — elemző megállapítások tömegére — támaszkodik.

Értékelnünk kell erőfeszítését, elhivatottságát, még ha sok részletével nem is érthetünk egyet. Főladatáról amúgy sem beszélhetjük le, nemcsak mert nincs reá okunk. Hanem módszere, elidegeníthetetlen tárgya és szellemi elszántsága miatt sem. Szavunk legfennebb múlóan lepheti meg, de vissza sem tarthatná szenvedélyes érdeklődésétől. Munkája neki fontos; nem a szurkolónak. Akár a mérkőzés a küzdő számára.

Bajor Andor

Remenyik Zsigmond jellemképe

„Személyes sorsként élte és vállalta korának el-
lentmondásait” — írja Remenyik Zsigmondról
most megjelent monográfiájában E. Nagy Sándor.*
A szerző bevallott célja Remenyik Zsigmond írói
útkeresésének megértő, de egyben kritikai igényű
követése, amelyet jobbára megnyerő következetes-
séggel hajt végre, ha itt-ott nyitott kérdésekre
akadhatunk is.

E. Nagy Sándor Remenyik-jellemképének egyik
— legalábbis számunkra — vonzó részleteleme,
hogy tényfeltárási folyamatban követi a *Ko-
runk* és Remenyik Zsigmond kapcsolatának élet-
rajzi és irodalomtörténeti vonulatait. Már legelső
művét (*Hetedik hónap*), amelyet még nagyváradi
diakoskodása idején (1919) írt, de amely csak 1927-
ben jelent meg, Gaál Gábor recenzálja a *Korunk*
1927. októberi számában. Gaál Gábor kritikai ér-
zékenysége felismeri mind a sajátos remenyiki
szemléletet, mind a szertelen formai kísérletezést,
amelynek tisztulását várja s reméli.

1927-es első magyar kötetének kiadását megelő-
zik spanyol nyelvű irodalmi munkái, amelyeket
később „letagadásra megérett” írásoknak nevez.
Remenyik Zsigmond egészen fiatalon szakított csa-
ládjával, s Dél-Amerikába vándorolt. Vallomása
szerint megundorodott egy szemforgató erkölcsi
rendtől, s értelemkereső elkötelezettséggel hirdeti
meg a maga eszményeit. Avantgarde szenvedéllyel,
„himnikus eksztázisban” szól az emberiséghez, s
látomásos hevülettel számol le egy álszent világgal.
Ebben a lázadó túlfűtöttségben nem tulajdonít
fontosságot a művészi fegyelemnek, harsány és fé-
sületlen, mert „napjainkhoz rongy illik, nem csi-
szoltság”. Jellemző, hogy éppen mestere, Kassák
Lajos zord replikájában részesül: „A művészet —

* E. Nagy Sándor: Remenyik Zsigmond. Akadémiai Kiadó.
Budapest, 1973.